

ئەندىشە و مەزھەب

بابەتى سايىتى گۈلشەن

وەرگىران : عوسمان - م

ئەو يەكە ئىنسان زىندوو بوونى خۆى پى دەرك ئە كا و لە رىگاي ئەندىشەو پىوھ ندى لە ئىوان بوونى شە خىسى ئىنسانە كان لە گەل مە وجودىە ت و ھە بوون دا پىك دىنى ھە ست و فەر و مېشكى ئىنسانە. ئىنسان ئە گەر بتوانى بە ھە ست و بىرى خۆى دياردە كانى دە وروبە رى خۆى دەرك و وورد و شى بىكاتەو، بوونى خۆى ئە ناسى و لە گە لى لە پىوھ ندى داىە، يانى لە بارى شعورىيەو زىندوو. ئاوا ئىنسانىك چوونكە لە ئەندىشەى خۆى بە ھەرە وەر ئە گرېت و تووانى گومان و تاقىكردنەو و نە تىجە گرتن و برىاردانى ھە يە، بە ئاكامىكى مە تتقى كە بە عە قلى گە ىشتوو، رە وشتىكى سازگار لە گەل ئەو يەكە بە ناوى سروشت گە ماروى داوھ پىك دىنى. ھەر بە پىى ئە م مە نتقە تە نانە ت بىروراى زانايانى لايانگرى دىن متمانەى زانستىكى بى لايانەى تاقىكراو و لىكدراوھ يان نىيە، چوونكە بۆ لە قالبى دىن گونجاندى ئە و راستيانەى كە قالب ھە لئاگرن سەر و گووى لىكدانەو ھە كانىان برىووھ و بە ئىبىنى دىن و موقە دە ساتە كانى لە لىكدانەو ھى تە واوى ئە و شتانەى كە لە گەل دىن ناتە بايە چاوپوشيان كرووھ. دىنە كان، بە تايبە تى دىنى شىعە كە بابە تى لىكدانەو ھە مانە، تە واوى لە حزە كانى ئەندىشەى ئىنسانىكى باور دار بە م دىنەى لە قالبى قازانچ و خواستە كانى خۆى دا بە كار ھىناوھ، يانى ژيانى لە دە سە لاتی ئە و دەر ھىناوھ و لىى وەر گرتووھ.

دىن جە وھە رى ھە ياتى ئىنسان كە فەكرى بە شەرە بە قازانچى دە سە لات بە خشىن بە دىن لە ئىنسانى وەر دە گرېتەو. بۆ نمونە ياسا شەرعیە كانى قورئان وە ك پە ىرە وى ئىسلامى و تە فسىرى مە لاكان و ئايە توللە جوراوجۆرە كان لە رە سالە كانىان دا، بۆ تە واوى لە حزە كانى ژيانى بە شەر تە كلىفیان دىارى كرووھ. تە نىا يە ك دە قىقە لە فەكرى ئىنسانى موقە عە سوب و ژىر فەرمانى دىن لە دە سە لاتی خۆى و سەر بە ئەندىشەى داھىنان و خولقېنەرى فەكرى سەر بە خۆى خۆى نىە. ئىسلام لە وانە بە ھاتنە دىنای منداللىك بە سەر چۆنە تى ئىزدواجى دايك و باوكى دا چاوھ دىرى و دە خالە ت ئە كا كە ئە بى بە تە ئىدى مە لا و فە قى و بە ووشەى تە لقىنى دىن ئىزدواج بىكە ن. چوونكە ئىسلام ئە يە وى خە لك ژيان و كاتە ھە ستىارىە كانى خۆى ھەر وە ك ھە موو كرووھە كانىترى ماوھى ژيانى تىكە لاو و جىايى ھە لئە گر لە دىن بىكا. دىن بە م شىوھ يە رىگا لە ئازادى خە لك ئە گرې و تە نىا لە ژىر چاوھ دىرى و ئىختىارى دىن دا بۆ بە رىوھ بردنى رىوھ سە مى ئىزدواج، مندالە كەى ئە و ژن و پىاوھ بە ھە لئالزادە دادە نى. بە م شىوھ يە ئە م لە عنە تەى ھە لال و ھە رام جورىك بە زە برى قە مچى و ھە رە شە كانىتر بە سەر ژيانى خە لك دا ئە سە پىنن كە ووشەى ھە رامزادە يان ھە مان زولل لە نە رىت و عادە ت و سوننە ت دا جىئوىكى نارە واىە كە ھەر كە سىكى نا موسولمان و ھەر منداللىك كە بە دوور لە چاوھ دىرى دىن لە دايك بووېت لە ھە موو مافى ئىنسانى خۆى بى بە ش ئە كا، تا ئە و جىگايەى كە بە خۆى ماف ئە دات دايك و مندالە كە لە ژىر ناوى ھە رام و زولل دا بە ردە باران بىكا.

ئە وانەى كە بە تە ئىدى دىن لە دايك ئە بن و ھە موو كارە كانىان بە ياساى شەرە ئە نجام ئە دە ن بۆ زىندوو بوون و ژيان كروون بە رە سمىە ت ئە ناسرىن. بە لام مافى ئىنسانى تە واى ئە وانەى كە ھە موو ئەندىشە و وجودى خويان دە رىبە ست ناسپىرن بە دىن لىان وەر ئە گرېتەو. بە م شىوھ يە چوونكە ئە م مە سە لە يە لە ژيانى ھە مووان دا دە ستى ھە يە، يان ھە مووان ئە بى تە سلیمى دىن بن و يان ناچار ئە بى بە رووالە ت خويان بە بە ندە و تە سلیمى دىن نىشان

بدن. نه وانه ی که ته سلیم نابن و عه قَل و نه ندیشه ی خوځیان له بابه ت ژبانه وه نه پارښن و مل ناده ن له هه موو
نیمکاناتی کومه لایه تی بی به ش نه بن.

روونه نه وانه ی که نیمکاناتی کومه ل له قالبی نه رسته کانی سه رچاوه گرتوو له دین وه ک گونا و خیر، ته نیا به
دینداره کان ره وای ده بینن. به پالپشتی نه و جنیوانه ی که بو وه دی نه هاتنی خواسته کانی دین دروست کراون وه ک
لامه زهه ب، زول، زناکار، کافر و بی دین و خوانه ناس، دژ به خوا و موفسدفی الارض، نه جس، و زور ئیهانه یتر که له
روانگه ی هه ر ئینسانیکی عاقل و بی ته عه سوبه وه نه تاوانه و نه ده بی ووه ک ئیهانه له فکر و زه یین دا ته سه ور
بکری، نازاد نه ندیشان له مافی کومه لایه تی بی به ش نه کن. بو ریاکاران و دینداره ته عه سوییه کان له کومه لگا دا
پایه ی بالداستی به سه ر نازاد نه ندیشان دا پیک دینن. به م شیوه یه له کومه لگادا ژماره یه ک نه بنه نووری چاو و بالآ
ده ست و له مافی زیاتریش به هره مه ند نه بن. له کومه لگایه ک دا که ژماره یه ک به سه ر خه لک دا نه مر نه کن و
نه بنه بالآ ده ست، نه وانه ی که ژیر ده ستن مافیان به ده ست بالآ ده ستان که له هیچ باریکه وه ریگریک نیه بو
گه یشتن به خواسته کانین پیشیل نه کریت. یانی نه وانه ی که له داروده سته ی باندی ئیسلامیه کان و بالآ ده ستان نین
نه منیه تیان نیه و له ده سترژی و زور بیژی و سه رکوتی بالاده ستان پارښراو نین.

ماف و نیمکاناتی کومه لایه تی له وانه، کار له پیشه ی ده وله تی، یان ئاسان وه ده ست هیئای ئیجازه بو تیجاره ت و
هه ر ئیشیکی نازاد، وه رگرتنی قه رز یان متمان، وه رگرتنی هه رجوره ئیجازه یه ک بو دروست کردنی کارخانه یان خانوو
و هتد بو گوروپی بالداسته ی سه ر به دین ئاسانه و بو باقی خه لک ته نیا به رشوه و به رتیل دان به کاربه ده ستان
که له داروده سته ی پاوانخوازی دینن و یان واسته کانیتتر که وابه سته به دینن نه گه ری هه یه. به م جوړه هه میسه
تابووری به ستراوه به دین، تابووری ده لالی و واسته گه ری و به رتيله.

گوروپی حاکمی دینی که به پالپشتی دین به ئاسانی و به هو ی پله و پایه وه ده ستیان به سه ر مافی خه لک دا گرتوه
به سه رنجدان به وه یکه هیچکاتیک ناتووان کار و به رهه م هیئان به باشتر له مشه خوری مه لاکان و فه قیه کان و
نیمامزاده سازان نیشان بده ن، قه ت ناتووانن تابووری له سه ر بنه مای زانستی و یان به رهه م هیئان قه بوول بکه ن.
چوونکه له گه ل نه ساسی نایدولوزیای ئیسلامی یانی گرنگی دان به و دنیا و بی بایه خ نیشان دانی کار و کریکار و
زانست و تیکوځشه ران بو ژبان له م دنیا په ناته بایه.

هه رچه نده که ئیسلام به کرده وه به هیئانه ژیر فه رمانی شعووری خه لک یه که مین شتیک که به شیوه ی داییم و له
ژیر ناوه کانی خومس، زه کات، حه قی نیمامان، نه زر و واجباتیتتر وه ری ده گریته وه. دارایی و سامانی خه لکه بو خستنه
خزمه تی باندی دین و به رهه م هیئانه وه ی مه لا له فه یزیه و مزگه وت و مه کته بی فه قیه تی و حوچه کان، و پاشان
بلاو کردنه وه ی نه م مه لایانه له هه موو جیگایه ک بو کو کردنه وه و وه ده ست هیئانی مال و سامانی زیاتر و به رین
کردنه وه ی به رهه م هیئانی مه لا و خورافات به قازانجی دین. به لام له م پیوه ندیه دا درو یه کی گه وره و دایمی که
هه میسه ته زاهوری پی نه کن بایه خ نه دان به مادیاته. نه بی بپرسین چلونه که مه لاکان و خه تیبه کان و ره وزه
خوینه کان که ئیدیعای بی بایه خ بوونی مادیات نه کن، پاره و مادیات له خه لک وه رده گرن؟ له به رانبه ر دا خوتبه و
خه تم و ره وزه و نیمان و ته کلیف که به پیی ئیدیعای ناخونده کان مه عنه ویاته له بری پاره نه یده ن به خه لک. که وایه
نایا مه لایه تی شتیک غه یری مادیه؟ یان نایا نه مانه شتیک به خه لک نه فروشن که بیکار و ئیش مادیاتیکه
فراوانیان له به ر ده سته یه و تیر و ته سه لن و ژیاتیکه ئاسوده یان هه یه؟.

ئیسلام بۆ دەست پیراگه یشتن به ده سه لات و هیز بۆ به ئاسان تالان کردنی به رهه می کار و ته لاشی خه لک پیوستیان به ته واوی ته ندیشه کانی هه ر ئینسانیک له ماوه ی ژیا نی دا هیه تا له لایه ک به که لک وه رگرتن له هیز و تووانای کاری که سانیتز هیزی مالی ته واوی ئینسانه کان بخه نه ژیر ده سستی خو یان. له لایه کیتزه وه ئیختیار و گیان و مال و داهاتی خه لک زۆر سته مگه رانه و به ناوی خوا و بۆ خوا له ده ستیان ده ر بینن.

له راستی دا ئیسلام ئایدولوییه کی کۆیله داریه بۆ خه ره فاندن و تالان کردنی دنیا به قازانجی گوروپ و تاقمیک که له باتی خوا به سه ر پاره و گیان و داهات و سامان و ته ندیشه ی خه لکه وه ئاسووده ته ژین و ته وانه ی که ته سلیمیان نابن و کۆیله تی قه بوول ناکه ن به قازانجی باند و مافیای دین ته یانکوژن.

به م لیکدانه وه یه به م ده رک و ئاکامه ته گه یین که بۆچی ئیسلام گونا ه و خیر و حه لال و حه رام به ته واوه تی له خزمه ت قازانجی دین و گه مارۆ دانی دایمی مییشکی ئینسانه کان بۆ زه مانه تی به ریوه چوونی ته مری قازانج په ره ستانه ی تاقم و گوروپیکی مافیایی و پشت ته ستور به سه ر برین و شمشیر، له هه موو شوون و لایه نه کانی ژیا نی خه لک دا بره وی پی داوه و ته یدا؟ ئیسلام هه موو شیوازه وه رگیراه کان له یاسا خیله کی و عه شایه ریه کانی سه رده می جاهیلیه تی به ناوی یاساکانی خوایی، و به زه بری کوشتار و هیرش بۆ سه ر وولاتی ده وله مه ندر و ئینسانیتز به کار هینا، بۆ سه پاندنی کۆمه لیک خورافات و داستانی دواکه وتووانه ی دووپاتکراوه ی سه رده می سومریه کان تا ریویات و داستانه کان له هه موو دینه کانی سامی و دواتر له کتیبی قورئان و بریک یاسای نا ئینسانی سه پاند که ته گه ریش له سه رده می جاهیلیه تی عه ره به کان دا بۆ خیله کانیا ن سوود به خش بوو، ته مرو ئیتز ته و سه رده مه نییه و خه لکی ئیمه ش خیله عه ره به کان نیه و به که لکی ته مرو نایه ت.

دین ریگا چاره له ته بلیغی هه ره شه، کوشتار، ته عزیر، شکه نهجه، زیندان، ترور و سه پاندنی یاساکانی دین له ته واوی له حزه کانی ژیا نی خه لک دا ته بینن تاکوو به روکی خه لک یه ک چرکه ش چیه له سته می دین رزگار نه بی. ته و ره وشتانه ی که خه لک هه ول ته دهن لئی هه ل بین له وانه خوتبه ی ماره کردن که دین وه ک به لگه ی حاکمیه تی مه زهه ب به سه ر پیوه ندی و هه سستی خه لک دا به ده سته یه وه گرتوه و بۆ ته وه یکه خه لک سه نگه ر به سه نگه ر له ژیر کونترولی دین دا پشت راست نه که نه وه به فه رز و واجبی نشان ته دا. ته م ره وشتانه بۆ ته وه یه که هه مووان له م کاته دا ژیا نیان موحتاجی مه لا بیت و ابزانن که دین و مه لا پیوستیه کی بی ته ملا و ته ولا و حاشا هه لنه گرن. ته گه ر خه لک ره وشتی دلخوازی خو یان له جیی نه ریت و یاسای سه پیندراوی دین دابنن، کاره که یان حه رام و گونا هه و منداله کانیا ن زولن که ووشه یه کی شه رمه زاری و په سته و له مه زهه ب که وتوه ته وه. ئیسلام له بانگدان به گوپی مندال دا له یه که م روژی له دایک بوونیه وه بگه ر تا ری و ره سمی مه رگ و له نویتز و دوعای هه ر روژه و چۆنیه تی خواردن و ته نانه ت چوون بۆ ناوده ست به ووتنی ته ورا د تا دوعا تاییه تیه کان به خو ی ری و ره وشتی هه یه تا که سییک بۆ یه ک چرکه ش به مه یلی خو ی و ئازادانه بیر نه کاته وه. ئیسلام له یه که م روژه وه تا مه رگ بۆ ئینسانه کان دیاری ده کا که چی بخون، چۆن بخون، چی بیوشن و چلۆن یه کتر بۆ ته نجامدانی ته مری دین و چلۆن ری له کردنه وه ی چاو و ته ندیشه ی غه یری دینی بگرن. به لام ته مرو ته بینن که خه لک قۆلی رووخاندنی ته واوی دیواره ره خنه هه لنه گره کانی دین سازانیا ن لی هه لمالیوه.

خومه یینی له کتیبی (ولایت فقیه) لاپه ره ی ۱۰ ته لی: "خودای ته باره ک و ته عالا له ریگای ره سوولی ته کره مه وه کۆمه لیک یاسای ناردوه که ئینسان له عه زه مه تی ته و سه رسام ته مینن. بۆ هه موو کاروباریک یاسا و نه ریتی

هیناوه، بۆ ئینسان بهر له وهیکه له دایک بۆ تا ئه و کاته ی ئه مری یاسای داناوه". به خویندنه وه ی ره ساله کانی خومهینی و ئایه تولله کانیتر که خاوه نی ره ساله ن ئه بینین که چیه یاسای دایمی به لام به دبه ختی خوڵقین بۆ خه لک و به قازانجی به هیز بوون و سولته ی دین به سهر خه لک دا دارپژراوه. له چۆنیه تی په روه رده کردنی منداله وه تا له گور نانی و بریک کفن تیوه پپچان له لاشه ی مردووه کان تا ئه و یاسایانه یه که بوونی ئیسلام له ته واوی شئوون و لایه نه کانی ژیان دا جیایی هه لئه گر بکا، هه ر چه نده ئه م ته علیم و ته ربیه تانه بۆ مه نتق و بۆ هو بن ، به لام به قازانجی دین له ئیسلام و هه ر ئه وه یکه نیشانی بوونی دین له م یاسایانه دا بسه لمینی و هه ر ئه وه نده به سته که ئه و ره وشتانه به زور ده رخواودی خه لک بدا تا ته واوی کاروباره کان له ژیر سولته و چاوه دیری دین سازان دا بۆ.

هه رچه نده که هو ی بوونی زیاتری یاساکانی دین، بوونی ئه و نه زمانه له نه ریته کانی خه له کانی عه ره بی بهر له ئیسلام بووه که موحه ممه د ربه ری ئیسلام، نه یتوانیوه بیانگوری و به هه مان شیوه که بوون یان به بریک گورانکاری که م که پپی کرابی وه ک ربه وی ئیسلام ته ئیدی کردووه. به لام یاساکانی سه رده می جاهیلیه تی عه ره ب وه ک بۆ مافی ژن و زال کردنی پیاو به سهر ژنان دا بیجگه له کۆنه په ره ستانه بوونیان و گۆرینی ناویان به ئیسلامی، هو یه کی سه ره کیی دیکه ی دانی ده سه لات به پیاو له ماله وه و زال کردنی به سهر ژن دا له ریگای ئه م دینه وه و راکیشانی پیاوان بۆ ئه م دینه بووه. ئیسلام بالآ ده سته ی پیاوه پاساو کردوه و به یاسای خودایی ده زانی و ژن مافی خواست و ناره زایه تی و دادخوازی له م مه زه به دا نییه. به لام پیاوان به ئیمان هینان به م دینه به بۆ هیچ کۆسپیک نه توانن بیجگه له ئه م کردن و حکوممه ت به سهر ژنه کانی خو یان د وا ناچار کردنیان به قه بوول کردنی ئیسلام و حاکمیه تی پیاوان، خو یان ببنه سه ربازی دینی ئیسلام که مافیان پپی ته دات ژنانی به دیل گیراو له هیرش و تالنه کاریه کانیان دا بکه ن به که نیزی خو یان و به هه ر شیوه یه ک پپان خو شه بۆ نه توانن ره فتاریان له گه ل بکه ن.

عه قل و بیبری خه لکانی گیروده ی دین جاروبار به هه ره شه و جاروبار به به لینی و به رتیل که له مافی خه لکیتر له ریگای ئیسلامه وه پپان نه درۆ، هینده هه ره شه ئامیز و ته ماعاوی بووه که ئه ساسی ئه م ته عه سوبه نه ک له سهر باوه ره کۆنه کانی دوور له باوه ری قورئان و ره ساله ی مه لا و ئایه تولاکان، به لکوو له سهر ئه ساسی ترس و پاراستنی قازانجی شه خسی و یان ئومید به وه رگرتنی قازانج و یان هیشته نه وه ی ریگای سوودی شه خسی و هه له اتن له م حیساباته یه. به لام زوربه ی تاکه کانی به شه ر که نه ته عه سوبین و نه عه قل و کاتی خو یان ده ربه ست هه دیه کردووه به دین، به بۆ ئاکام و بۆ مانا بوونی ئه م دینه ده ست و پپی گره یان ده رک کردووه که وه ک تانی جالجالوکه ته واوی له حزه کانی ژیانانی ته نیووه و تا ئه و جیگایه ی لاواز کردوون که ته نانه ت ته گه ر بیانه وی خو یان یاسا دانه ری ژیانی خو یان بن، ریگای خسته نه گه ری نه ندیشه کانیان لی ئه گرتی. هه ر بو یه ناچار بوون ده ست بده نه پاکسازی فه ره نه گی و سرینه وه ی تو زی نه ریته کان و عاده ته دینه کان له هه موو به شه کانی ژیانان دا.

لیره دایه که به ره ورووی قودسیه تی دین نه بنه وه و ئیده گن که هو ی موقه ده س و پیروز کردنی ئه م یاسایانه و دانانیان به که لامی خودا و ئیدیعی موتله ق بوونی یاسای شه رع بۆ له دووا راگرتنی بیبری خه لک و به ده سه لات گه یشتنی فریو ده ران و تالان چینی ئیسلامه. ئیستاکه که به شه ر په ی به پپیوستی گورینی ره وشته دووا که وتووه کان بردووه و چوونکه دینه کان هه ر هه موو خو یان به ته واو و گوران هه لئه گر نه زانن، ژیانی خو یی به جیا له دین نه وی.

ئیسنا ژماره یه ک تیزی ریفورمی دینی به رانه ر به جیایی دین له حکوممه ت داده ئین، ده لیلیان ته وه یه که دینی ئیسلام گوران هه لگه ره و به هه ر ته فسیریکی جیاوازه کرۆ له ژیر ناوی ئیسلام دا کرده وه ی جیاوازه هه بۆ. ئه مه له

حالیڪ دائيه كه بۆ ريفورم له دين دا ته نيا موجته هيڏان و مه لاکان مافی ته فسیر و گۆرينيان هه يه و خه لک له گۆرينی ته م ياسايانه دا به شدار نين. هه روه ها دانانی قانون به ده ستي ته و موجته هيڏانه ته نجام دراوه و ته دري كه له ته فسیر و قانون سازی دا مه جاز و مافدارن. ته م شپوه گۆرينه ی ياسا به ده ستي موجته هيڏ نه ک هه ر هيچ فه رتيڪ له پاوانی ده سه لات له ده ست مه لاکان دا ناكا، به لکوه ته نيا جيگای موجته هيڏانی خاوه ن ته فسیری جوراوجۆر ته گوریت. بيجگه له مه ش ريفورمه دينيه کانی وه ک ياسای نوڤی له گه ل ته فسیره نوڤيه کانیش به كه لامی خودا و هه مان ياسای موقه ده س ته زانن. ديسانه كه ياسای تازه هيئراو به ته فسیری نوڤی دروست کراوی خوڤيان به ياسای گوران هه لنه گر و به شه ری نازانن كه ته گه ر روڤتيڪ دووباره خه لک به مروور پيويستيان به گورینی بوو بتوانن به روکی خوڤيان له و ياسايانه رزگار بکه ن. هه ر بوڤيه مه لاکان و موجته هيڏه کان ده ست ته ده نه ريفورم و ديسان به ناوی ياسای پيروزی خودایی بۆ گورینی هه ر ياسايه ک به پيی نیاز ياسای تازه دينن تا ده ستیان له کوشتار و خوڤين رشتن دا تاواله بي.

نمونه ی به رچاوی ته م ده رده بي ده رمانه كه له ريفورمه دينيه کانی تا ئیستا دا حاصل بووه، ژماره ی دينه کان و لق و پووه کانی فيرقه کان و مه زهه به کانه كه بۆ ريفورم و گورینی ره وشته دزيوه ته حه مول هه لنه گر هه کانی دينه کانی به ر له خوڤيان هاتووه. به هاتنی ته م لق و فيرقانه نه ک هه ر ياسا دينيه کانی پيشوو ده ستیان له سه ر به شه ر هه لنه گرت، لق و فيرقه يه کی تری به ده ردي بيده رمانی پيشوو زياد کرد. ده ردي به شه ر به ريفورمه بي ته ژماره کانی دينی ده رمان نه بووه و نابي. ته نيا له ريگای ياسای به شری و عادلانه و به دوور له پاشکۆ و به سراوه به دين و قودسيه ت بي، ده ستي به شه ر بۆ گۆرانکاری و چوونه پيش تاواله ته کا و وولاتانی گيروده ی دين و دين لي دراو له چنگی ته ژديهای حاکم به سه ر چاره نووسی خه لک دا رزگاریان ته بي.